

ประกาศสภาการแพทย์แผนไทย

เรื่อง กำหนดกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย

พ.ศ. ๒๕๖๔

โดยที่เป็นการสมควรกำหนดกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย เพื่อใช้ประเมินหรือสอบเพื่อรับรองความรู้ในวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย ตามมาตรา ๑๒ (๒) (ค) แห่งพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๕๖

อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๑๐ (๓) (ค) แห่งข้อบังคับสภาการแพทย์แผนไทยว่าด้วยการประเมินหรือการสอบผู้ที่ส่วนราชการรับรองความรู้การแพทย์พื้นบ้านไทย พ.ศ. ๒๕๖๓ ประกอบมติ คณะกรรมการสภาการแพทย์แผนไทย ในการประชุมครั้งที่ ๓/๒๕๖๔ เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๔ โดยคำแนะนำของคณะกรรมการการแพทย์พื้นบ้านไทย สภาการแพทย์แผนไทยจึงออกประกาศไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ประกาศนี้เรียกว่า “ประกาศสภาการแพทย์แผนไทย เรื่อง กำหนดกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย พ.ศ. ๒๕๖๔”

ข้อ ๒ ประกาศฉบับนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ ๓ กำหนดกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย พ.ศ. ๒๕๖๔ ตามรายละเอียดแนบท้ายประกาศ

ประกาศ ณ วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๔

พลเรือเอก ขาญชัย เจริญสุวรรณ

นายกสภาการแพทย์แผนไทย

กรรมวิธีการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย พ.ศ. ๒๕๖๔

ในการให้บริการการแพทย์พื้นบ้านไทยเพื่อการตรวจ การวินิจฉัย การบำบัด การรักษา การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ ของผู้ประกอบการวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย ตามมาตรา ๑๒ (๒) (ค) แห่งพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๕๖ จะต้องใช้องค์ความรู้ซึ่ง สืบทอดกันมาในชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ด้วยกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย ซึ่งหมายถึง การกระทำ กระบวนการหรือขั้นตอนการปฏิบัติในการให้บริการ กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยที่ใช้ในงานบริการอาจมี ชื่อเรียกและรายละเอียดแตกต่างกันบ้างตามองค์ความรู้ของแต่ละชุมชนท้องถิ่น

งานบริการการแพทย์พื้นบ้านไทยครอบคลุมงานต่อไปนี้

๑. **การตรวจ การวินิจฉัย** ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย จะเก็บ รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเจ็บป่วย การตรวจร่างกายเพื่อหาข้อมูลว่าความเจ็บป่วยนั้นเกิดขึ้นกับส่วนใด ของร่างกาย จากนั้นจะประมวลข้อมูลเพื่อระบุสาเหตุ ประเมินความรุนแรงของความเจ็บป่วย การพยากรณ์โรค และประเมินความสามารถในการรักษาตามภูมิปัญญาแห่งตน ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย อาจใช้พิธีกรรมช่วยในงานการตรวจและการวินิจฉัย ด้วยความเชื่อว่าการติดต่อกับ สิ่งที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผี ผีบรรพบุรุษ จะช่วยให้บอกสาเหตุ ตำแหน่งของรอยโรค และแนวทางแก้ไข หรือบอกฤกษ์ยามในการทำพิธีกรรมให้พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บนั้น กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยและพิธีกรรมที่ใช้ใน การตรวจ การวินิจฉัย อาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นและตามลักษณะของ สิ่งที่ปฏิบัติ อาทิ

๑.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเจ็บป่วยด้วยการพูดคุยกับผู้รับบริการและญาติ เรียกว่า **การซักประวัติ การซักถามประวัติ การสอบถามประวัติ**

๑.๒ วิธีการตรวจร่างกายเพื่อหาข้อมูลความผิดปกติหรือรอยโรค เรียกว่า **การดู การคลำ การเคาะ การฟัง**

๑.๓ การตรวจชีพจร เรียกว่า **การจับชีพจร**

๑.๔ พิธีกรรมเพื่อหาสาเหตุ เรียกว่า **เหยา รำผีฟ้า โฉลมะมั่วด เฮียกไข่ เลียกไข่ เลี้ยะไข่ เซ็ด**

๑.๕ พิธีกรรมเพื่อบอกว่าเกิดความผิดปกติที่ใด เรียกว่า **ตั้งไข่**

๑.๖ พิธีกรรมเพื่อหาสาเหตุและแนวทางแก้ไข เรียกว่า **การทรง โบล แกว่งข้าว ผียาหม้อนึ่ง**

ส่อง

๑.๗ พิธีกรรมเพื่อหาสาเหตุและฤกษ์ยามในการทำพิธีกรรมเพื่อให้พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ เรียกว่า **ดูเมื่อ ดูยาม เสี่ยงทายด้วยเหรียญห้า นั่งเทียน เสี่ยงเทียน ส่องเทียน**

๒. **การบำบัด การรักษา การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ** ผู้ประกอบวิชาชีพ การแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย จะให้การบำบัด การรักษาเพื่อให้ผู้รับบริการหายหรือทุเลาจาก การเจ็บป่วย ให้การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพเพื่อให้ผู้รับบริการแข็งแรงและสุขภาพดีตาม ภูมิปัญญาแห่งตน กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยที่ใช้ในงานกลุ่มนี้ประกอบด้วย

๒.๑ **กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยด้านหมอยาสมุนไพรพื้นบ้าน** หมายถึง กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยที่ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทยใช้ยาสมุนไพรเพื่อการบำบัด การรักษา การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ ประกอบด้วย

(๑) การกำหนดชนิดและปริมาณของเครื่องยาสมุนไพรตามตำรับยาสมุนไพรที่มีอยู่ในองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาสำหรับผู้ป่วยทั่วไปที่เป็นโรคนั้น หรือจัดเป็นตำรับตามอาการหรือความเจ็บป่วยของผู้ป่วยเฉพาะรายที่เป็นโรคนั้น เรียกว่า **การตั้งยา**

(๒) การเตรียมเครื่องยาสมุนไพรให้พร้อมสำหรับการปรุงเป็นตำรับยาสมุนไพร เรียกว่า **การเตรียมเครื่องยาสมุนไพร** ซึ่งมีหลายวิธีที่ใช้เตรียมเครื่องยา มีชื่อเรียกแตกต่างกันตามลักษณะของกรรมวิธี อาทิ

(๒.๑) การใช้ความร้อนกับเครื่องยาสมุนไพร

(๒.๑.๑) การให้ความร้อนโดยตรงกับเครื่องยาหรือที่ห่อไว้ เรียกว่า **ย่าง ปิ้ง**

(๒.๑.๒) การให้ความร้อนโดยตรงกับเครื่องยาจนเป็นขี้เถ้า เป็นถ่าน เรียกว่า

เผา

(๒.๑.๓) การนำเครื่องยาซึ่งส่วนใหญ่เป็นสัตว์วัตถุ เช่น กระดุกสัตว์ เขา สัตว์ และเปลือกหอย ใส่ลงในหม้อดินเล็ก ๆ แล้วปิดฝา จากนั้นนำหม้อดินใส่ลงในกระทะใบบัว กลบด้วยแกลบ ให้มิด จุดไฟสุ่มจนกระทั่งเครื่องยากลายเป็นถ่าน แล้วนำไปบดเป็นผงละเอียด เพื่อนำไปเข้าตำรับยาต่อไป หรือนำเครื่องยาใส่ลงในลูกมะพร้าวที่มีน้ำและเนื้ออยู่ ปิดฝามะพร้าว กลบลูกมะพร้าวด้วยแกลบ จากนั้นจุดไฟที่แกลบ เรียกว่า **สุ่ม** หรือ **หมก**

(๒.๒) การทำให้เครื่องยามีฤทธิ์แรงขึ้นหรือลดลง หรือปราศจากเชื้อโรค หรือทำให้สลายตัวย่าง เรียกว่า **สะตุ ประสะ**

(๒.๓) การทำให้ส่วนที่เป็นของเหลวออกมาจากเครื่องยา เรียกว่า **คั้น บีบ ทีบ**

(๒.๔) การทำให้เครื่องยามีขนาดเล็กลง เรียกว่า **ตำ บด**

(๒.๕) การทำให้เครื่องยามีความละเอียด โดยถูบนหินหรือฟาละมีร่วมกับน้ำ กระสายยา เรียกว่า **ฝน**

(๓) การนำเครื่องยาที่เป็นส่วนประกอบของตำรับยาที่ได้เตรียมไว้มาผ่านกรรมวิธีต่าง ๆ ให้พร้อมจ่ายให้กับผู้รับบริการ เรียกว่า **การปรุงยา**

(๓.๑) การใช้ของเหลวทำให้ตัวยาออกจากเครื่องยา

(๓.๑.๑) การเติมน้ำให้ท่วมเครื่องยาที่ใส่อยู่ในหม้อ นำไปตั้งไฟ ต้มให้เดือดหรือเคี่ยว เรียกว่า **ต้ม**

(๓.๑.๒) การใส่เครื่องยาลงในน้ำหรือของเหลว เรียกว่า **แช่**

(๓.๑.๓) การใส่เครื่องยาลงในน้ำส้ม น้ำเกลือ น้ำผึ้ง สุรา หรือของเหลวอื่น ๆ เพื่อให้ตัวยาละลายออกมา เรียกว่า **ดอง**

(๓.๒) การนำเครื่องยาเก็บในภาชนะระยะเวลาหนึ่งจนมีของเหลวออกจากสมุนไพร เรียกว่า **หมัก**

(๓.๓) การนำเครื่องยาใส่หม้อต้มให้เป็นไอ แล้วใช้ความเย็นบังคับให้ไอลั่นตัวเป็นของเหลว นำมาผลิตเป็นยา เรียกว่า **กลั่น**

(๓.๔) การนำเครื่องยาทั้งหมดใส่ลงในกระทะ นำไปตั้งไฟแรง ใช้ไม้พายกวนจนตัวยาชั้นเกาะกันเป็นก้อน แล้วนำมาปั้นเป็นก้อนหรือลูกกลอน เรียกว่า **กวน**

(๓.๕) การนำเครื่องยาทั้งหมดใส่ลงในกระบอกไม้ไผ่ที่ตัดเปิดปากกระบอกไว้ จากนั้นนำไปวางพาดไว้บนคานที่เตรียมไว้ให้เอียงประมาณ ๔๕ องศา โดยให้ปลายกระบอกหงายขึ้น จากนั้นจุดไฟให้ความร้อนต่อเนื่อง ใช้ไฟแรงจนเครื่องยาสุก เรียกว่า **หลาม**

(๔) การนำยาสมุนไพรที่ปรุงจากเครื่องยาไปใช้เพื่อให้ออกฤทธิ์ในการบำบัด การรักษา การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ เรียกว่า **การบริหารยา**

(๔.๑) การนำยาสมุนไพรเข้าทางปาก มีรูปแบบหรือลักษณะการนำเข้า และตำแหน่งที่ต้องการให้ตัวยาออกฤทธิ์ต่างกัน อาทิ

(๔.๑.๑) การทำให้ยาสมุนไพรลงไปในระบบย่อยอาหาร เพื่อให้ตัวยาถูกดูดซึมออกฤทธิ์ในร่างกาย เรียกว่า **กิน**

(๔.๑.๒) การทำให้ยาสมุนไพรยังคงอยู่ในปาก ไม่กลืนลงไปในระบบย่อยอาหารตั้งแต่แรก เพื่อให้ยาออกฤทธิ์เฉพาะที่ในปาก ลิ้น คอ เรียกว่า **อม**

(๔.๑.๓) การทำให้ยาสมุนไพรยังคงอยู่ในปาก แต่ใช้ฟันบดเครื่องยาสมุนไพรให้แหลก เพื่อให้ยาออกฤทธิ์เฉพาะที่ในปาก ลิ้น คอ เรียกว่า **เคี้ยว**

(๔.๑.๔) การใช้นิ้วมือแตะยาสมุนไพรแล้วป้ายในปาก คอ ลิ้น เรียกว่า **กวาด**

(๔.๒) การนำยาสมุนไพรเข้าทางจมูกและทางเดินหายใจ

(๔.๒.๑) การนำยาสมุนไพรที่เป็นผงละเอียดใส่ในกลอง แล้วเป่าเข้าทางจมูก เรียกว่า **ฉีด**

(๔.๒.๒) การสูดกลิ่น หรือควัน หรือไอน้ำสมุนไพรเข้าทางจมูก เรียกว่า **สูด**

(๔.๒.๓) การสูดควันจากสมุนไพรเข้าทางปากและทางเดินหายใจ เรียกว่า **สูบ**

สูบ

(๔.๒.๔) การนำยาสมุนไพรที่มีน้ำมันหอมระเหยมาผสม ตำ พอก เพื่อให้ไอน้ำสมุนไพรเข้าไปทางจมูกหรือทางผิวหนัง เรียกว่า **สูบยา สูบกระหม่อม**

(๔.๒.๕) การนำสมุนไพรมาร้อยด้วยด้ายแล้วผูกกับข้อมือ ข้อเท้า เอว หรือห้อยคอ เรียกว่า **ผูกแขวน**

(๔.๓) การนำยาสมุนไพรใช้ภายนอก เฉพาะที่ หรือเข้าทางผิวหนัง

(๔.๓.๑) การนำเครื่องยามาต้มให้เกิดไอน้ำเพื่อใช้ในการอบหรือรมในกระโจมหรือห้องอบ เรียกว่า **อบ รม**

(๔.๓.๒) การนำอุปกรณ์ซึ่งอาจมีสมุนไพรเป็นส่วนประกอบ เช่น ลูกประคบสมุนไพร ก้อนเส้าห่อด้วยสมุนไพร มาทำให้ร้อนแล้วนวดหรือกดคลึงตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เรียกว่า **ประคบ**

(๔.๓.๓) การอบบริเวณส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายด้วยควันหรือไอน้ำจากการเผาสมุนไพรหรือต้มน้ำสมุนไพร เพื่อรักษาโรคเฉพาะที่ เรียกว่า **รมควัน รมไอน้ำ**

(๔.๓.๔) การนำสมุนไพรสดหรือแห้งหลายชนิดมาต้มหรือแช่กับน้ำ แล้วนำน้ำสมุนไพรมารดตัว หรือแช่ลงในน้ำทั้งตัว เรียกว่า **อาบ** หรือ นำมาชำระทำความสะอาดร่างกายเฉพาะที่ เรียกว่า **ล้าง สัก สักย**

(๔.๓.๕) การใช้เข็ม เหล็ก หรืออุปกรณ์ที่มีความแหลมคม ทิ่มลงไปในผิวหนัง พร้อมกับบรรณาการ เพื่อนำยาสมุนไพรเข้าสู่ร่างกาย เรียกว่า **สักยา**

(๔.๓.๖) การให้ยาสมุนไพรเฉพาะที่ ถ้าออกแรงไถไปมา เพื่อให้ตัวยาซึมผ่านผิวหนัง เรียกว่า **ถู** ถ้าออกแรงไถไปมาอย่างแรงเพื่อให้สิ่งที่ไม่ต้องการหลุดออกมา เรียกว่า **ขัด** หรือถ้าออกแรงครูดไปมาถี่ ๆ ซ้ำ ๆ เรียกว่า **สี**

(๔.๓.๗) การนำตัวยาสุนัขไพบรที่เตรียมไว้ในรูปแบบของเหลวหรือผงละเอียดใส่ในอุ้งมือแล้วนำไปตบเบา ๆ ตามร่างกายของผู้ป่วย เรียกว่า **ตบ** การใช้มือหรือวัสดุอื่น ๆ ป้ายบริเวณที่เป็นแล้วลูบเพื่อให้ยาที่ทาบนผิวหนังสม่ำเสมอ เรียกว่า **ทา ลูบ**

(๔.๓.๘) การวางสมุนไพรที่ได้จากการตำหรือบดไว้ตามบริเวณที่ต้องการรักษา เรียกว่า **พอก โปะ โปะ เเพาะ**

(๔.๓.๙) การนำตัวยาสุนัขไพบรมาสัมผัสเบา ๆ บริเวณอวัยวะที่เป็น เรียกว่า **แตะ แจะ**

(๔.๓.๑๐) การใช้ผ้าชุบหรือใช้มืออ้วนน้ำยาสมุนไพร มาแตะตามร่างกายบริเวณที่มีความร้อน ให้เปียกชุ่ม เรียกว่า **ชโลม โลม**

(๔.๓.๑๑) การโปรยผงยาสมุนไพรละเอียดที่ละน้อย ลงบนแผลหรือบริเวณที่เป็น เรียกว่า **โรย**

(๔.๔) การใส่ยาสมุนไพรที่อยู่ในรูปแท่งยาเข้าทางช่องของร่างกายเพื่อให้ออกฤทธิ์เฉพาะที่ เช่น ช่องทวารหนักหรือช่องคลอด แท่งยาอาจเกิดจากการตอกอัดผงยาสมุนไพรในกระบอกไม้ไผ่ แล้วผ่ากระบอกเอาแท่งยาออกมา หรือการนำใบพลูที่ถูกทุบให้นิ่มแล้วม้วนใส่เข้าไปในช่องโพรงจมูกเพื่อหยุดเลือดกำเดา เรียกว่า **เหน็บ สอด**

(๔.๕) การเป่าให้ยาสมุนไพรหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น น้ำมันดี ลม หรืออื่น ๆ ออกมาทางปากในลักษณะพุ่งเป็นฝอย บางกรณีมีการบริกรรมคาถาร่วมด้วย เรียกว่า **เป่า พ่น**

(๔.๖) การนำยาผงละเอียดบรรจุในอุปกรณ์ เช่น กล้องเป่าหรือหลอด แล้วใช้ลมปากเป่าผงยาเข้าไปในคอหรือจมูก เรียกว่า **เป่า ผี**

(๔.๗) การนำสมุนไพร เช่น ใบหนาด ใบเป้ง ใบละหุ่ง ใบพลับพลึง วางเกลี่ยบนแคร่ไม้ไผ่ แล้วปูด้วยผ้าหรือเสื้อชุบน้ำที่บนสมุนไพร มีเตาไฟให้ความร้อนอยู่ทางด้านล่าง ความร้อนที่ผ่านสมุนไพรจะทำให้น้ำมันหอมระเหยออกมาและซึมผ่านผิวหนัง ช่วยทำให้เลือดลมเดินได้สะดวก เรียกว่า **ย่างไฟ**

๒.๒ กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยด้านหมอหัตถการพื้นบ้าน หมายถึง กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยที่ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทยใช้มือ แขน ศอก เข่า เท้าหรืออวัยวะอื่นใดของตนเองและ/หรือใช้วัสดุอุปกรณ์อื่นด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อการบำบัด การรักษา การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ หรือบางกรณีเพื่อการตรวจวินิจฉัยโรค อาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามความรู้ในชุมชนท้องถิ่น ตามวัตถุประสงค์ของหัตถการ อาทิ

(๑) **การนวดพื้นบ้าน** หมายถึง กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยด้านหัตถการพื้นบ้านที่ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทยใช้มือ แขน ศอก เข่า เท้าหรืออวัยวะอื่นใดของตนเองและ/หรือใช้วัสดุอุปกรณ์อื่นด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อกดลงบนกล้ามเนื้อเส้นเอ็นตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเพื่อการบำบัด การรักษา การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ หรือบางกรณีเพื่อการตรวจวินิจฉัยโรค อาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามลักษณะเด่นของการนวด อาทิ

(๑.๑) การนวดที่ใช้นิ้วหัวแม่มือกดลงบนจุดหรือส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ค้างไว้สักครู่จึงค่อย ๆ ผ่อนน้ำหนัก ยกนิ้วขึ้นแล้วเลื่อนไปในตำแหน่งอื่น เพื่อกระตุ้นการไหลเวียนเลือด ส่วนใหญ่นิยมกดจุดที่เส้นเอ็น เพื่อคลายเส้นให้ผู้ป่วย เรียกว่า **นวดกดจุด**

(๑.๒) การนวดที่ใช้อุปกรณ์ ๒ ชั้น ชั้นแรกเป็นตัวรอง และชั้นที่สองเป็นตัวตอก นำมาตอกตามกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น เพื่อรักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย ช่วยผ่อนคลายกล้ามเนื้อทุกส่วนของร่างกาย แหล่งเริ่มสืบทอดความรู้มาจากภาคเหนือตอนบนและพบในกลุ่มชาติพันธุ์มอแกน เรียกว่า **ตอกเส้น**

(๑.๓) การนวดที่ใช้มือ นิ้วมือ หรือส่วนของมือกดหรือกระทำกับกล้ามเนื้อและเส้นเอ็นเพื่อกระตุ้นให้เลือดมาเลี้ยงบริเวณนั้น กระตุ้นกล้ามเนื้อ ลดการหดเกร็งของกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น หรือใช้กับบริเวณเฉพาะหรือโรคบางอย่าง การนวดที่มีลักษณะพิเศษต่างกัน จึงมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน อาทิ

(๑.๓.๑) การใช้มือ นิ้วมือ และสันมือ กดคลึงเส้นเอ็นผสมผสานกับการดัดดึง เรียกว่า **เอาเอ็น** ในพื้นที่บางแห่งการดึงจะมีท่าเฉพาะ เพื่อยกเส้นเอ็น อาจมีการใช้อุปกรณ์อื่นร่วมด้วย เช่น ผ้าขาวม้า เพื่อคลายความตึงของเส้นเอ็น เรียกว่า **เอาม่าน**

(๑.๓.๒) การใช้นิ้วมือทั้งหมุดออกแรงบีบกล้ามเนื้อเข้าหากัน บางครั้งใช้แรงยกกล้ามเนื้อด้วย เรียกว่า **บีบเส้น**

(๑.๓.๓) การจับกล้ามเนื้อแล้วบีบพร้อมขยับมือ มีลักษณะเป็นการจับบ่อย ๆ เหมือนการขยำ เรียกว่า **ขยำเส้น ขยี้มเส้น**

(๑.๓.๔) การใช้นิ้วมือ สันมือหรือศอก ออกแรงกดแล้วค่อยหมุนวนเป็นวงกลม เรียกว่า **คลึงเส้น**

(๑.๓.๕) การกดพร้อมกับออกแรงดึงรูตลงมาจากส่วนต้นลงส่วนปลาย มักใช้กับผู้ป่วยที่มีอาการชา ส่วนใหญ่จะใช้น้ำมันสมุนไพรร่วมด้วย เพื่อช่วยลดการเสียดสีของผิวหนัง พร้อมทั้งช่วยให้กล้ามเนื้อผ่อนคลาย เรียกว่า **รีดเส้น**

(๑.๓.๖) การดึงเอาเส้นเอ็นที่จมอยู่หรือถูกกดทับไว้ออกมา ส่วนใหญ่จะใช้กับข้อต่าง ๆ เช่น ข้อนิ้วมือ นิ้วเท้า ข้อศอก หัวไหล่ ข้อสะโพก ข้อเข่า สะบัก เป็นต้น เรียกว่า **ดึงเส้น**

(๑.๓.๗) การใช้สันกำปั้นหรืออุปกรณ์ทุบ หรือสันมือด้านนิ้วก้อยทั้งสองข้างที่ประกบกันในลักษณะพนมมือ สับลงไปทีบริเวณที่มีอาการหรือจุดที่ต้องการรักษา ด้วยน้ำหนักที่พอเหมาะกับผู้ป่วย เป็นจังหวะสม่ำเสมอ เรียกว่า **ทุบเส้น สับเส้น**

(๑.๓.๘) การจับกล้ามเนื้อให้เต็มฝ่ามือ แล้วออกแรงหมุนข้อต่อ กล้ามเนื้อหรือเส้นเอ็น ให้ยืดออกด้านขวาง หรือบิดต้นในกรณีไหล่หลุด แขนหลุด ขาหลุด เรียกว่า **บิดหัว บิดเส้น**

(๑.๓.๙) การใช้นิ้วมือ สันมือ ศอก เข่า เท้า อย่างใดอย่างหนึ่ง วางลงบนจุดหรือเส้น หรือส่วนต่าง ๆ ของร่างกายแล้วใช้น้ำหนักลงบริเวณที่จะนวด กดค้างไว้สักครู่จึงค่อย ๆ ผ่อนน้ำหนัก ยกนิ้วขึ้นแล้วเลื่อนไปในตำแหน่งต่อไป เรียกว่า **กดเส้น เต็ก**

(๑.๓.๑๐) การใช้ ๔ นิ้ว จกเข้าใต้ปีกสะบักด้านล่าง ใช้นิ้วสะกดเขี่ยเส้นด้านบน ใช้หลังมือเขี่ยเส้นด้านล่างออกมา บางกรณีจกแล้วดึงเส้นออกมา เพื่อให้เส้นที่ถูกกดทับอยู่ฟูและคลายตัวเรียกว่า **จกเส้น ล้วงเส้น**

(๑.๓.๑๑) การนวดที่สะกดตามข้อนิ้วทั้งนิ้วมือและนิ้วเท้า เพื่อให้ลมหรือเลือดที่คั่งค้างตามบริเวณข้อ ได้กระจายออกไป ลดอาการปวดตามข้อ และใช้ทดสอบการรับรู้ความเจ็บปวดอาการชา เรียกว่า **หยิกเส้น หยิม**

(๑.๓.๑๒) การใช้นิ้วมือออกแรงกดพร้อมกับมัดเส้นออกจากกระดูก โดยออกแรงกดพร้อมกับจับมาด้านผู้นวด เพื่อไม่ให้เส้นจม หรือถูกกดทับ เรียกว่า **เกาะเส้น**

(๑.๓.๑๓) การใช้นิ้วมือกดพร้อมกับแกะ แคะ หรือเขี่ยเส้นเอ็นที่ตึงหรือกล้ามเนื้อที่เป็นก้อนอยู่ให้นิ่ม เรียกว่า **แกะเส้น**

(๑.๓.๑๔) การใช้นิ้วหัวแม่มือกดบนเส้นด้านหนึ่ง แล้วใช้ ๓ นิ้วกดรับอีกด้านหนึ่ง จากนั้นเช็ดตัวด้วยนิ้วหัวแม่มือขึ้นไปจนละด้านตามแนวเส้น ใช้รักษาผู้ป่วยสะบักจม อัมพฤกษ์ อัมพาต เรียกว่า **ขีดเส้น**

(๑.๓.๑๕) การใช้นิ้วมือคลำหาตำแหน่งเส้นเอ็นที่มีความผิดปกติ แล้วใช้การจับเส้นหรือเย็บเส้น เพื่อรักษาอาการปวด ยอก เรียกว่า **จับเส้น**

(๑.๓.๑๖) การใช้นิ้วมือกดเส้นเอ็น ดันเข้าและดันออกบริเวณส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย ได้แก่ ร่องไหปลาร้า สะบัก ข้อพับแขน ข้อพับขา ใต้ศอก หน้าแข้งและข้อเท้า เรียกว่า **เขี่ยเส้น**

(๑.๓.๑๗) การใช้สมุนไพรห่อด้วยผ้า มัดกับไม้ไผ่ไล่ตีเส้นเอ็นใหญ่ทั่วร่างกาย เรียกว่า **ตีเส้น**

(๑.๔) การใช้เท้าเปล่าเหยียบบนแผ่นเหล็กที่เผาไฟร้อน ซึ่งบางพื้นที่เรียกแผ่นเหล็กว่า “ขาง” บางพื้นที่ใช้ฝ่ามือบนบนแผ่นเหล็ก อาจมีการลงหรือบริกรรมคาถาเพื่อดับพิษไฟ แล้วใช้เท้าเหยียบหรือฝ่ามือกดจนวัดตามส่วนของร่างกาย บางชุมชนท้องถิ่นก่อนใช้เท้าเหยียบหรือมือบนบนแผ่นเหล็กจะเอาเท้าหรือมือจุ่มน้ำยาสมุนไพรหรือน้ำมัน เช่น น้ำโพล น้ำมันงา ก่อน การนวดแบบนี้เรียกว่า **ย่ำขาง เหยียบขาง เหยียบเหล็ก เหยียบไฟ เหยียบว่า นาบเหล็ก ตบเหล็ก** บางกรณีใช้แผ่นขี้ผึ้งมาพับห่อไม้แบน ๆ แล้วนำไปลงไฟให้เทียนร้อนแล้วนำไปบนส่วนของร่างกาย เรียกว่า **ลงเทียน**

(๒) **หัตถการเพื่อป้องกันอันตรายจากสัตว์พิษ การถอนพิษเมื่อถูกสัตว์พิษกัด การดูดพิษหรือสิ่งไม่ต้อออกจากร่างกาย**

(๒.๑) การใช้ของแหลมทิ่มตามร่างกายและบริกรรมคาถาพร้อมลงอักขระ เพื่อเป็นสิริมงคลและป้องกันภัยอันตรายจากสัตว์พิษ ไม่รวมการสักเพื่อความสวยงาม เรียกว่า **สัก**

(๒.๒) การให้ผู้รับบริการนอนในหลุมดินหรือทราย จากนั้นถมดินหรือทรายให้ทั่วร่างกายยกเว้นส่วนหัว บางกรณีใช้ใบขี้เหล็กปูพื้นหลุมก่อนนอน หรือเผาหญ้าคาในก้นหลุม เชื่อว่าดินหรือทรายจะดูดเอาสิ่งที่ไม่ต้อออกจากร่างกาย ใช้พื้นผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต ทำให้กล้ามเนื้อลดอาการเกร็งตัว ระบบไหลเวียนของเลือดและลมดีขึ้น บางพื้นที่ใช้รักษาหรือกำจัดพิษที่เกิดจากการกินเห็ดพิษหรือต่อต่อย เรียกว่า **ฝังดิน ฝังทราย**

(๒.๓) การใช้เขาสัตว์ เช่น เขาแพะ เขาควาย ครอบบริเวณที่ถูกสัตว์พิษหรืองูกัด แล้วใช้ปากดูดบริเวณปลายเขาสัตว์ และอุดรูเขาสัตว์ด้วยชันโรงหรืออื่น ๆ เลือดก็จะซึมออกมา เพื่อลดอาการปวด ถอนพิษ เรียกว่า **จอบเลือด จูบเลือด**

(๒.๔) การกรีดหรือสักผิวหนังให้มีรอยบาดเพียงเล็กน้อย เพื่อให้เลือดออกมา จากนั้นใช้ถ้วยแก้วที่โล่ลมแล้ว วางปากแก้วครอบบริเวณที่มีรอยบาดนั้น เลือดก็จะซึมออกมา เมื่อได้เลือดพอสมควรแล้ว จึงหยุดและห้ามเลือด ใช้บรรเทาอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ดูดพิษออกจากร่างกาย กระตุ้นให้เลือดไหลเวียนดีขึ้น เรียกว่า **กรอกเลือด**

(๒.๕) การใช้อุปกรณ์ในการแยกหรือถ่างบริเวณที่เชื่อว่ามีพิษอยู่ พร้อมทั้งดูดและบริกรรมหรือเสกคาถาใส่อุปกรณ์ เพื่อไล่พิษออกจากร่างกาย เรียกว่า **แหก**

(๓) **หัตถการเพื่อรักษาอาการหรือความผิดปกติของดวงตา**

(๓.๑) การใช้หนามหวายขม ดึงเส้นใยที่เกิดขึ้นในจุดที่เป็นรอยโรคอยู่บริเวณแผ่นหลังของผู้รับบริการโดยมิได้กระทำใด ๆ ต่อดวงตา ใช้เพื่อรักษาอาการหรือความผิดปกติของดวงตาจากต้อเนื้อ ต้อลม อาการแสบตา ตามัว และอาการอื่น ๆ เรียกว่า **บ่งต้อ**

(๓.๒) การนำกะลาตาเดียวมาวางครอบบนดวงตา แล้วนำขึ้นเนื้อหมูหรือเนื้อวัว มาวางบนกะลาตาเดียวแล้วตัดขึ้นเนื้อบนกะลา ๓ ครั้ง และใช้คาถากำกับ ซึ่งผู้ป่วยต้องมา ๓ วันติดต่อกัน มักทำตอนเย็นและเวลาเดียวกัน วันสุดท้ายให้นำกล้วยใส่บาตรหรือนำไปวัด เรียกว่า **ตัดต้อ**

นอกจากความรู้ความชำนาญในกรรมวิธีดังกล่าวข้างต้น ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย อาจใช้ยาสมุนไพรร่วมกับการรักษาในผู้ป่วยเฉพาะรายนั้น ๆ

๒.๓ **กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยด้านหมอดำแย** หมายถึง กรรมวิธีการแพทย์แผนไทย ที่ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทยใช้ในการดูแลหญิงตั้งครรภ์ในช่วงก่อนคลอด ระหว่างการคลอด และหลังคลอด เพื่อให้หญิงตั้งครรภ์มีสุขภาพดี คลอดอย่างปลอดภัย และฟื้นฟุสุขภาพ ในช่วงหลังคลอดของมารดาและทารก กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยที่ใช้ในแต่ละช่วงมีชื่อต่างกันตามจุดประสงค์ หรือตามความรู้ของชุมชนท้องถิ่น อาทิ

(๑) การนวดให้กับหญิงตั้งครรภ์ในช่วงก่อนคลอดเพื่อช่วยให้สบายตัว ทารกในครรภ์อยู่ในท่าปกติและเมื่อถึงกำหนดคลอดจะช่วยทำให้คลอดได้ง่าย เรียกว่า **นวดแต่งท้อง**

(๒) การนวดให้กับหญิงหลังคลอด โดยการใช้นิ้วหัวแม่มือทั้งสองกดลงไปด้านข้างของ ท้องริมกระดูกเชิงกรานทั้งสองข้างพร้อมกัน แล้วค่อย ๆ ไล่ขึ้นมา ใช้ฝ่ามือวนกล่อมท้อง แล้วค่อย ๆ กดมดลูก ลงไป เพื่อช่วยให้มดลูกเข้าอู่ เรียกว่า **นวดจับมดลูกเข้าอู่**

(๓) การนวดให้กับหญิงหลังคลอด เพื่อช่วยให้ข้อต่อสะโพกที่อาจเคลื่อนออกจากเบ้า ในช่วงคลอดให้กลับเข้าสู่ที่เดิมได้ โดยให้หญิงหลังคลอดนอนตะแคงขาสองข้างซ้อนทับกัน ส่วนผู้นวดหันหน้า ไปทางศีรษะและยื่นคร่อมหญิงหลังคลอด ใช้ขาทั้ง ๒ ข้างหนีบบริเวณต้นขาและสะโพกของหญิงหลังคลอด แล้วใช้สันมือชนกัน กดขยับบริเวณข้อต่อสะโพกเป็นจังหวะถี่ ๆ เรียกว่า **นวดเข้าตะเกียบ**

(๔) การดูแลสุขภาพของหญิงหลังคลอดในระยะแรก ครอบคลุมการนอนหรือนั่งผิงไฟ การเข้ากระโจมหรือการอบไอน้ำสมุนไพร การอาบสมุนไพร การนึ่งถ่าน การทบทมิ้อเกลือ การนวด การประคบ การกินยาและอาหารเฉพาะ เพื่อช่วยให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย เลือดลมไหลเวียนดีขึ้น ลดอาการเกร็ง และปวดเมื่อยของกล้ามเนื้อ ขับน้ำคาวปลา ลดอาการปวดจากการหดตัวของมดลูก มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น แผลฝีเย็บหายเร็วขึ้น และลดอาการคัดเต้านม เรียกว่า **อยู่ไฟ อยู่กรรม**

นอกจากความรู้ความชำนาญในกรรมวิธีดังกล่าวข้างต้น ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย อาจใช้ยาสมุนไพรร่วมกับการรักษาในผู้ป่วยเฉพาะรายนั้น ๆ

๒.๔ **กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยด้านหมอกระดุกพื้นบ้าน** หมายถึง กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยที่ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทยใช้มือ ฝ่า หรืออุปกรณ์อื่นช่วยทำให้ กระดุกซึ่งเคลื่อน ร้าว แตก หัก หรือไม่เข้ารูปนั้นเข้าที่ ไม่เคลื่อน เชื่อมติดกัน ระหว่างหรือหลังการปฏิบัติอาจมี พิธีกรรมร่วมด้วย อาทิ การท่องหรือเป่าคาถา หรือการนั่งบนกระดานแล้วทำพิธีการเคาะไม้ การสับไม้ หรือการ ปั่นหุ่นเทียนขี้ผึ้ง เพื่อประกอบพิธี อาจมีการใช้น้ำมันชนิดต่าง ๆ ลูบหรือทา และการเข้าหรือตามด้วยเผือกไม้ไผ่ หรือแซก กรรมวิธีการแพทย์แผนไทยในกลุ่มนี้มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน การทำให้กระดุกเข้ารูปหรือเข้าที่ อาจมีชื่อ ที่ใช้แตกต่างกันตามพื้นที่ เรียกว่า **จัดกระดุก จอดกระดุก ต่อกระดุก**

นอกจากความรู้ความชำนาญในกรรมวิธีดังกล่าวข้างต้น ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย อาจใช้ยาสมุนไพรร่วมกับการรักษาในผู้ป่วยเฉพาะรายนั้น ๆ

สภาการแพทย์แผนไทยจะพิจารณาเพิ่มรายการกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้าน ไทยหากคณะอนุกรรมการการแพทย์พื้นบ้านไทยได้ให้คำแนะนำว่ากรรมวิธีการแพทย์แผนไทยนั้นเป็น ความรู้และภูมิปัญญาที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ว่ามีการใช้และการถ่ายทอดอยู่ในชุมชนท้องถิ่น มีประสิทธิภาพ และมีความปลอดภัย